

Beliefs And Rituals Related to Trees in Iranian Mythology and Folklore

Faezeh Qorbani Juybari *

Abstract

For humans, the tree has long been a symbol of immortality and wisdom. Iran has one of the oldest cultures in which the tree is considered sacred, respected and used in numerous rituals. Iranian myths and history are filled with events and ceremonies connected to the holiness of trees. Even today, despite the spread of modern life in Iran and Islam's general opposition to popular folk beliefs, sacred trees still exist in most regions of the country and continue to hold their special functions. It can be claimed that there is almost no village in Iran without at least one sacred tree. The most famous sacred trees in Iranian folk belief include cypress, plane tree, palm, wild pistachio (bene), nefus, mulberry, walnut, hawthorn, wild almond, olive, gudgaz, cedar, azar, tavi, grapevine, and pine. Many of these trees bear fruit or have medicinal properties, which has given them an important role in people's lives for economic or medical reasons. Although there is a wide variety of trees due to Iran's diverse geography, their functions, rituals and related beliefs are shared throughout the country. These beliefs can be grouped into eight themes: trees as symbols of paradise, trees as representations of God, kings, or holy figures, magical powers of trees, punishment for harming or cutting trees, sacred trees during holy times, offering gifts or sacrifices to trees, trees associated with bad omens, and viewing trees as having human-like qualities. The study shows that because of Iran's deep cultural history and its dry climate, trees hold a special importance so much so that they often take on the role of a totem and reach a level of sanctity and worship. This research is based on the author's fieldwork and library sources.

Keywords: Sacred Trees, Iran, Folk Beliefs, Culture.

1. Introduction

The tree, as a mythological symbol, appears in many cultural and religious traditions. Trees take root and live for hundreds or even thousands of years, which makes them powerful symbols of immortality and, at the same time, wisdom (Beyrlin, 2007: 117–118). The *Book*

* Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran.
faezeh-qorbani@birjand.ac.ir

How to cite article:

Bidokhti Juybari, F. (2025). Beliefs And Rituals Related to Trees in Iranian Mythology and Folklore. *Journal of Ritual Culture and Literature*, 4(8), 1-22. doi: 10.22077/jrcl.2025.7790.1138

Copyright: © 2025 by the authors. *Journal of Ritual Culture and Literature*. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

of *Genesis* also refers to the tree of knowledge (John et al., 1999/2000: 141). However, the most significant factor contributing to the tree's sacred and venerable status is its association with immortality (Dubocour, 2008/2009: 9). Another important dimension of human-tree relations is phylogeny, in which tribes or communities trace their lineage back to a tree or plant. In this sense, the tree is regarded as the mythological ancestor of the tribe (ibid.: 167). Among the ancient Asian cultures that have long held trees to be sacred is Iran. This article aims to examine contemporary Iranian folk beliefs about trees and, as far as possible, trace their roots back to ancient mythology. We investigate the shared beliefs about different types of trees across various regions of Iran and classify the common ritual functions and characteristics associated with their sacredness.

2. Methodology

To achieve the goals of the study, the authors have used field research methods, traveling to different parts of Iran to collect and categorize beliefs related to sacred trees. In addition to fieldwork, relevant library and written sources have also been consulted.

3. Analysis and Discussion

The most well-known rituals of tree worship and plant fertility in ancient Asia are observed in Mesopotamia (see: Dubocour, 2008: 9; Gray, 1999: 102). However, elements of tree and plant sacredness can also be found in neighboring ancient cultures, such as ancient Iran. In ancient Iranian mythology, the mythical importance of trees is linked to the creation of humans: the first human ancestors, Gayumarth (Kayumars), are said to have originated from two plants probably rhubarb (Faranbaghdadegi, 1990: 81) called Mashy and Mashyane, which intertwined and formed a tree whose fruit became the human race (Heinl, 2003: 93). Plants, trees, and their products have always been among the main offerings to the gods. Plant sacrifices likely appeared later than animal sacrifices (Freud, 1983: 220). Even before the decree of the Roman Emperor Tiberius, human sacrifices existed alongside plant offerings (Vermaseren, 2008: 228). The plant portion of these offerings (myzadah) usually included "the Haoma plant (Indian soma), fruits, and vegetables" (Boyce, 1996, Vol.1: 148). Offering the hom plant is a remnant of the Mithraic ritual (see Jalali Naini, 1993: 23; Razi, 2002, Vol.1: 146).

Heavenly origin of trees: In the beliefs of people in certain regions, some trees are considered to have come from heaven. For example, in Lorestan, Ilam, Kurdistan, and Mamasani, the almond tree is seen as heavenly, and it is believed that the staff of Khidr and the broom of Fatemeh came from it (Shadabi, 1998: 239; Habibi Fahliani, 1992: 465).

Trees as kings or holy figures: In some parts of Iran, certain trees are regarded as kings or "Sayyids" (noble) among other trees. For instance, in Azerbaijan, Nahavand, and other areas, the mulberry tree is considered the king of trees (Afrasiabpour, 2002: 443). In Gilan and Deylam, people report that until recently, the sycamore (free) tree was worshipped as a god, which is why it remains highly sacred in Gilan today (Payandeh, 1961: 468).

Magical and medicinal functions of trees: Over time, the sacredness of trees led to beliefs in their magical or medicinal properties (often folk medicine). In Ilam, for example, the

“tree of souls” is believed to be connected to the life of all living beings and blooms every year (Afshar Sistani, 1987: 234). In western Iran, especially Nahavand and Lorestan, if a child cries excessively, a piece of the child’s shirt is tied to a hawthorn tree to cure them (Afrasiabpour, 2002: 448). In Bahabad, Fars, and some other regions, it is believed that if someone falls from a mulberry tree, they will turn into a green donkey (Mousavi, 1983: 37; Razavi Bahabadi, 2003: 466).

Punishment for harming trees: Cutting or even breaking a branch of certain trees, like mulberry, hawthorn, wild almond, olive and others, is believed to bring serious harm to the offender or their family. For example, in Savadkuh (Mazandaran), people believe that anyone who cuts even a dried branch of the sacred Godez tree cannot safely return home (Hedayat, 2000: 105). Trees were also considered sacred during certain times, such as spring festivals, Wednesdays, Friday nights, and people would celebrate and dance near them.

4. Conclusion

The tree holds an important and sacred role in Iranian mythology. The most well-known sacred trees in Iranian folk beliefs include cypress, plane tree, palm, wild pistachio (beneh), nefus, mulberry, walnut, hawthorn, wild almond, olive, gudgaz, cedar, azar, tavi, grapevine and pine. Most of these trees either bear fruit or have medicinal properties, and because of their economic or medical value, they have gained an essential place in human life.

Given the common similar features among them, the folk beliefs surrounding them can be grouped into several main themes,

1. The idea that trees belong to paradise, and therefore the tools made from them are also sacred.
2. The belief that a tree can represent God, a king, or a sayyid (a holy figure).
3. The magical functions of trees, such as healing, protecting life, warding off the evil eye, promoting fertility and blessing the milk of livestock.
4. The punishments for harming or cutting down trees, which may begin with illness or misfortune and can end in disasters such as the death of the person responsible or their family.
5. The sacredness of trees during holy or special times. These times, defined by folk culture or religion, usually include religious festivals (such as the birth of the Prophet or the Imams), non-religious celebrations (Nowruz, Yalda Night, Chaharshanbe Suri), religious mourning periods (the Prophet’s death, the martyrdom of the Imams, especially Tasua and Ashura), specific seasons (spring, summer, winter), certain hours of the day (early morning, night), specific weekdays (Wednesday, Thursday night), or certain days of the month (the first day of the month).

باورها و آیین‌های مرتبط با درخت در اساطیر و فرهنگ عامه ایران

فائزه قربانی جویباری*

چکیده

درخت برای بشر نمادی از جاودانگی و خردمندی بوده است. ایران دارای یکی از کهن‌ترین فرهنگ‌هایی است که در آن، درخت به‌عنوان موجودی مقدس، مورد احترام بوده و کارکردهای آیینی بسیار داشته است. اساطیر و تاریخ ایران پر از رویدادها و آیین‌هایی است که به تقدس درخت بازمی‌گردد. امروزه با وجود غلبه نسبی مدرنیته زندگی در ایران از یکسو و مخالفت مذهب اسلام با باورهای عامیانه از سوی دیگر، همچنان در اغلب نقاط ایران درختان مقدسی وجود دارند که کارکردهای ویژه خود را حفظ کرده‌اند، به‌گونه‌ای که می‌توان گفت هیچ دهستانی در ایران وجود ندارد که از درخت یا درختان مقدس خالی باشد. مشهورترین درختان مقدس در باورهای عامیانه مردم ایران عبارت‌اند از: سرو، چنار، نخل، پسته کوهی (بنه)، نفوس، توت، گردو، زالزالک، بادام کوهی، زیتون، گودگز، سدر، آزاد، تاوی، انگور و کاج. اغلب این درختان یا میوه‌دار هستند یا خواص دارویی دارند و به دلایل اقتصادی یا پزشکی در زندگی انسان‌ها نقشی حیاتی یافته‌اند. انواع این درختان به دلیل تنوع جغرافیایی در ایران بسیار زیاد است؛ اما با وجود تنوع درختان، کارکردها، آیین‌ها و باورهای مرتبط با آن‌ها در همه ایران مشترک است. این باورها را می‌توان در ۸ محور زیر بررسی نمود: ۱. بهشتی بودن؛ ۲. خدا، پادشاه یا سید بودن؛ ۳. عملکردهای جادویی؛ ۴. کیفرهای آسیب رساندن و قطع درختان؛ ۵. تقدس درختان در زمان‌های مقدس؛ ۶. تقدیم پیشکش و قربانی به درخت؛ ۷. بدشگونی درختان و ۸. انسان‌پنداری درخت. با بررسی این موارد این نتیجه حاصل شده است که به دلیل عمق فرهنگی و نیز اقلیم جغرافیایی خشک در ایران، درخت اهمیت ویژه‌ای دارد به طوری که نقش و کارکرد توت را در ایران ایفا می‌کند و به مرحله تقدس و پرستش می‌رسد. این پژوهش بر اساس یافته‌های میدانی نگارنده و منابع کتابخانه‌ای فراهم آمده است.

کلیدواژه‌ها: تقدس درخت، ایران، باورهای عامیانه، فرهنگ.

*دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بیرجند، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

مقدمه

درخت به‌مثابه نمادی اسطوره‌شناختی، کاربردهای فراوان دارد. درخت در سراسر دوران حیات خود ریشه می‌کند و عمری چند صدساله و حتی چند هزارساله دارد. این موضوع درخت را به نماد نیرومندی از نامیرایی و درعین‌حال خردمندی تبدیل می‌کند (بیرلین، ۱۳۸۶: ۱۱۷-۱۱۸). در سفر تکوین تورات به درخت حکمت نیز اشاره شده است (جان و دیگران، ۱۳۷۸: ۱۴۱)؛ اما مهم‌ترین علت تبدیل درخت به شیئی قدسی و قابل پرستش، نامیرایی آن است (دوبوکور، ۱۳۸۷: ۹). در واقع درخت می‌توانسته آرزوی دیرینه انسان را در رسیدن به بی‌مرگی تحقق بخشد یا دست‌کم دیو بیماری و مصیبت را از او دور کند (جعفری قریه‌علی، ۱۳۸۶: ۱۶۶). از سوی دیگر یکی از مهم‌ترین روابطی که درخت و گیاه با انسان دارد، گیاه تباری یا نسبت بردن دودمان‌ها به نوعی گیاه و نبات است. بدین معنی که درخت نیای اساطیری قبیله تلقی می‌شود (همان: ۱۶۷) و در افسانه‌های مردمی «نشانه‌های بسیاری از پدر - درخت یا مادر- درخت در دست است که سرانجام به درخت- نیاکان انجامیده و تصویر آن به تدریج از محتوای اساطیری‌اش جدا شده که در روزگار ما به شجره انساب منتهی شده است» (شوالیه و گربران، ۱۳۸۲: ذیل درخت). این دلایل اسطوره‌شناختی و دلایل دیگر اقتصادی، سیاسی و فرهنگی که خود نیاز به پژوهشی گسترده دارد، سبب می‌شود که درخت در باورهای عامیانه فرهنگ‌های مختلف به اندازه‌های مختلف دارای تقدس و حرمت باشد. یکی از فرهنگ‌های کهن آسیایی که از دیرباز درخت را مقدس می‌شمرده، ایران است. در این مقاله قصد داریم نگاهی به باورهای عامیانه مردم امروز ایران درباره درخت داشته باشیم و تا حد ممکن ریشه‌های این باورهای عامیانه را در اساطیر نشان دهیم.

تاکنون اثر مستقلی درباره باورهای عامیانه مردم امروز ایران درباره درخت نوشته نشده است. حدیدی و دیگران (Hadidi and others, 2012) در مقاله خود تنها به جایگاه درخت سرو (Cypress) در افسانه‌های ایرانی پرداخته‌اند. در مقاله آل ابراهیم دهکردی (Alebrahim Dehkordi, 2015) نیز به همین موضوع از دیدگاه هنری پرداخته شده است. زمانی علاوه (Zamani Alavijeh, 2012) نیز به تصویر انسان و درخت در اساطیر آسیایی پرداخته است. در اغلب کتاب‌ها و مقالاتی که درباره درخت آسوریک نوشته شده است نیز به سابقه اساطیری درخت و جایگاه اجتماعی- فرهنگی آن در دوران باستان اشاره‌ای شده است (در این مورد ر.ک: جاماسپ آسانا، ۱۳۸۲ و ابوالقاسمی، ۱۳۸۳ و ماهیار نوابی، ۱۳۶۳ و عریان، ۱۳۶۷ الف و عریان، ۱۳۶۷ ب، آبادانی، ۱۳۴۵ و سرکاراتی، ۱۳۸۲ و پور ریاحی، ۱۳۵۳ و تفضلی، ۱۳۴۵ و روح‌الامینی، ۱۳۷۹: ۳۴۶-۳۵۹ و اذکایی، ۱۳۸۶: ۷ و Benevenist, 1930 و Henning, 1977 و Tafazzoli, 1996). ذبیحی (۱۳۹۶ الف و ب) بن‌مایه درخت در آثار ناصر خسرو و نزهت نامه علایی را تحلیل کرده است. در مقاله‌ها و کتاب‌های دیگری نیز این موضوع به‌صورت پراکنده و به تفکیک جغرافیایی، بررسی شده است. برای مثال عباسی (۱۳۸۰)؛ اما در این

مقاله سعی شده است که باورهای مشترک نواحی مختلف ایران در مورد انواع درخت بررسی و کارکردها و ویژگی‌های مشترک آیینی تقدس درختان طبقه‌بندی شود. برای این هدف نگارندگان از روش تحقیق میدانی استفاده و سعی کرده‌اند با سفر به نقاط مختلف ایران باورهای مربوط به تقدس درخت را جمع‌آوری و طبقه‌بندی کنند؛ در کنار پژوهش میدانی از منابع کتابخانه‌ای موجود نیز بهره برده‌اند.

تقدس گیاهان و درختان در اساطیر و تاریخ ایران باستان

مشهورترین آیین‌های تقدس درختان و مناسک مربوط به باروری گیاهان در آسیای باستان در حوزه بین‌النهرین مشاهده می‌شود (ر.ک: دوبوکور، ۱۳۸۷: ۹ و گری، ۱۳۷۸: ۱۰۲)؛ اما در فرهنگ‌های همسایه بین‌النهرین باستان نظیر ایران باستان نیز عناصر فرهنگی و نشانه‌هایی از تقدس درخت و گیاه به چشم می‌خورد. اهمیت اساطیری درخت نزد ایرانیان باستان به خلقت انسان پیوند خورده است: پدر و مادر نخستین بشر یعنی کیومرث (gayumārtha)، دو گیاه (احتمالاً ریواس (فرنبغ دادگی، ۱۳۶۹: ۸۱)) بودند (مشی و مشیانه) که به هم پیچیدند و درختی را تشکیل دادند که محصول آن نژاد بشر بود (هینلز، ۱۳۸۲: ۹۳). روشن است که مطابق این اسطوره زردشتی، توتم تمامی انسان‌ها درختی اساطیری است. درخت اساطیری دیگر در فرهنگ ایران باستان درخت ویسپوبیش (vispobēš) به معنای «درمان همه دردها» است و در اسطوره آفرینش در دریای فراخکرت قرار دارد (Anklesaria, 1908: 226). همه داروهای درمان‌بخش و بذر همه گیاهان بر ویسپوبیش نهاده شده است و سیمرغ بر آن آشیان دارد (کریستین‌سن، ۱۳۷۸: ۴۷۸). در نزدیکی ویسپوبیش درخت اساطیری دیگری است به نام آن هوم (haoma) (دورکننده مرگ) (ر.ک: دینکرد ۷، بخش ۲، بند ۲۲-۲۹ و هات ۹-۱۱) یا گوکرانه (gukarana) (Anklesaria, 1908: 226). اکسیر جاودانگی را از این درخت دریافت می‌دارند (آموزگار، ۱۳۸۳: ۳۰ و ۵۲). با توجه به مقام ایزدی این درختچه (عدلی، ۱۳۸۷: ۱۰۸) در آیین‌های زردشتی صورت واقعی درختچه «هوم» به‌عنوان قربانی، فشرده شده و مایع حاصل از آن نوشیده می‌شده است (آیدنلو، ۱۳۷۸: ۶۷ و معین، ۱۳۵۵: ۴۹). در میان زردشتیان این گیاه به‌عنوان شاه گیاهان شناخته می‌شود و حامل فروهر زردشت بوده است (وزیدگی‌های زاداسپریم: ۶۶) (برای کارکردهای دیگر ر.ک: ۵۸-۶۳ & ۱۰۱-۲ (Josephson, 1997: 101-2)). نمونه دیگر تقدس درختان در ایران، منظومه پارتی (Bartholomae, 1922: 23) درخت آسوریک (Draxt-i Asurig) است که در آن یک بز و یک درخت با نام درخت آسوریک (احتمالاً نخل) منظره می‌کنند. در بندهای ۱ تا ۲۰ درخت فوائد خویش را برمی‌شمرد (ر.ک: تفضلی، ۱۳۸۳: ۲۵۶-۲۵۷ و ماهیار نوابی، ۱۳۶۳: ۱۰).

اعتقاد به تقدس درختان در آثار پس از اسلام نیز به‌ندرت بازتاب یافته است. برای نمونه در *گرشاسپ‌نامه* اسدی توسی از درختی سخن گفته شده که هفت گونه میوه داشت و هر بیماری که از میوه‌های آن می‌خورد، سلامت خود را بازمی‌یافت (اسدی توسی، ۱۳۵۴: ۱۹۲) که به نظر می‌رسد همان درخت ویسپوبیش باشد. در *شاهنامه* فردوسی نیز از

درخت سروی یاد شده که در کنار آتشکدهٔ برزین مهر کاشته شد و فردوسی آن را بهشتی می‌خواند (فردوسی، ۱۳۸۲ ج ۶: ۶۹). در شاهنامه از درخت گزی نیز یاد شده که گروهی آن را می‌پرستند (همان: ۲۹۹).

علاوه بر موارد یادشده، آن‌گونه که در تاریخ‌های یونانی ثبت شده است، درختانی از قبیل تاک، چنار، سرو و کاج نیز از دیدگاه ایرانیان باستان شایستهٔ احترام بوده‌اند. درخت تاک در داستانی که هرودوت از خواب دیدن آستیگس روایت می‌کند به شهریار کوروش شاه بر جهان تعبیر شده است (هرودوت، ۱۳۸۷: ۱۰۸). همچنین هرودوت از تاک زرینی یاد می‌کند که خوشه‌های انگوری از گوه‌های گوناگون داشته و یکی از بزرگان لیدی به داریوش شاه هدیه داده بود (همان: ۲۷). در سیاحت‌نامهٔ فیثاغورث، در فصل «آخرین سوگواری بر کوروش» آمده است که «درباریان جملگی سواره و داریوش در جلو، شتابان تا سه هزار قدم از شهر برانندند ... شمار چنار از ده هزار افزون بود و هر یک دو شاخهٔ درخت به دست داشتند، یکی نخل و دیگر سرو... گرانبهارترین میراث کوروش را در پی جنازه می‌آوردند: چناری و تاکی به اندازهٔ طبیعی از زرناب» (سیاحت‌نامهٔ فیثاغورث، ۱۳۶۳: ۱۱۴). در روایتی دیگر خشایارشا در یک لشکرکشی بر سر راه، چنار زیبایی می‌بیند و آن را با زر و گوهر آذین می‌بندد (همان: ۲۷). به روایت گزنفون در دربار ایران چنار زرینی بوده که بر آن گوه‌هایی از سراسر ایران آویخته بودند. پارسیان بر آن نیاز می‌بردند و پادشاهان زیر سایهٔ آن بار عام می‌دادند (گزنفون، ۱۳۸۴: ۳۸). سرو کاشمر را ایرانیان یادگار زردشت می‌دانستند که گشتاسپ پس از گرویدن به دین زردشت دستور کاشت آن را داده بود و در هنگام قطع شدن در دورهٔ متوکل، ۱۴۰۵ سال عمر داشت (بیهقی، ۱۳۶۱: ۲۸۲).

درختان در آیین‌های مذهبی و قربانی در ایران باستان

sacrifice از ریشهٔ لاتین sacrificium متشکل از دو جزء Sacer به معنای مقدس و Facere به معنای ساختن است (James, 1908, Vol. XI: 1)؛ بنابراین می‌توان گفت قربانی عمل آیینی خاصی است که در آن چیزی که برای انسان پاک و ارزشمند است (Radhakrishnan, 2008: 105-6)، تقدیس و به پیشگاه وجودی قدرتمندتر پیشکش می‌شود (ر.ک: Macdonell, 1897: 132: 2 & Smith, 1986, Vol.1: 11). با بررسی آیین‌های قربانی در ادیان و فرهنگ‌های کهن، نظیر دین یهود (korban) (ر.ک: Rainey, 1996, Vol.17: 639) و هندی باستان (ر.ک: Dasgupta, 1997, Vol.1: 22 & Eggeling, 1885, vii, 1.4) می‌توان به روشنی مشاهده کرد که گیاهان درختان و محصولات آن‌ها همواره جزء پیشکش‌های اصلی به خدایان بوده است. گرچه احتمالاً قربانی گیاهان، متأخرتر از قربانی حیوانی است (فروید، ۱۳۶۲: ۲۲۰). متأسفانه امروزه از آیین‌های قربانی پیش از زردشت، اطلاعات بسیار محدودی در دست است (ر.ک: تفضلی، ۱۳۸۶: ۳۶)؛ اما با توجه به اشتراک میان متون هندی باستان و اوستایی (ر.ک: Windischmann, 1846 & Eggeling, 1885, Vol. xii: xi & Boyce, 1996, Vol.1: 148)

می‌توان گفت پیش از زردشت در ایران باستان آیین‌هایی وجود داشته که اغلب مبتنی بر قربانی‌های خونی (حیوانی) (آبان‌یشت: کرده ۶: ساسانفر، ۱۳۸۶: ۱۴۷)، قربانی‌های گیاهی و حتی پیش از فرمان تیریوس (Tiberius)، امپراطور روم، قربانی انسانی بوده است (ورمازن، ۱۳۸۷: ۲۲۸). بخش گیاهی این پیشکش‌ها (myzadah) معمولاً عبارت بودند از: «گیاه هوم (سومه هندی)، میوه، سبزی» (Boyce, 1996, Vol.1: 148). قربانی یا پیشکش درختچه هوم بازمانده از آیین مهر (Mithraism) است (در مورد سابقه مهر ر.ک: جلالی نایینی، ۱۳۷۲: ۲۳ و رضی، ۱۳۸۱، ج ۱: ۱۴۶). باید توجه داشت از آنجا که زردشت (تولد ۵۸۸ ق.م.؟ ۶۱۸ ق.م. ۶۳۰ ق.م.؟) با قربانی کردن حیوانات، به‌ویژه گاو، به مخالفت برخاست (ر.ک: گات‌ها: ۳۹ و یسنا، هات ۳۲، بند ۱۴ و پورداوود، ۱۳۷۸: ۳۹) از آن پس در جشن‌ها فقط مراسم قربانی گیاهی معمول شد (ر.ک: ناس، ۱۳۸۳: ۳۵۰ و یاحقی، ۱۳۷۵: ۳۴۰). (برای دیدن دیدگاه‌های مخالف ر.ک: زرنر، ۱۳۸۴: ۱۱۵-۱۳۰ و دوشن‌گیمن، ۱۳۸۳: ۲۳-۲۶ و Boyce, ۱۹۹۶: ۲۰۸-۲۱۰ و آسموسن، ۱۳۴۸: ۱۱). برسوم (barsom) نیز که دسته‌ای از شاخه‌های درختان مقدس (در گذشته، هوم و گز و امروزه انار) است از عناصر مهم مراسم دینی زردشتیان است (Kanga, 1988: Barsom). امروزه نیز در آتشکده‌ها چند درخت انار می‌کارند و از شاخه‌های آن برای «برسم» استفاده می‌کنند (پورداوود، ۱۳۴۳: ۲۷۳).

تقدس گیاهان در ایران امروز

پس از اسلام و با روی کار آمدن حاکمان مسلمان در ایران با آیین‌های دیگر به شدت و سرسختی برخورد می‌شد؛ بنابراین بسیاری از آیین‌های کهن مربوط به درختان یا از بین رفتند یا دچار تحول بنیادین شدند؛ لذا به صورت رسمی در هیچ منبعی ثبت نشده‌اند. نمونه‌های اندکی نیز که در تاریخ آمده، روایاتی است که نشان‌دهنده برخورد حاکمان شرع با این آیین‌هاست که در نهایت به قطع درخت منجر می‌شده است؛ اما با وجود همه این سختگیری‌های مذهبی امروزه تقریباً در همه نقاط ایران بازمانده‌های آیین‌های تقدس درخت قابل مشاهده است. برای مثال در اغلب نقاط ایران درختان چنار و سرو بسیار کهنسالی وجود دارد که برای مردم آن نواحی مقدس به شمار می‌رود. چنار کهن سال «دستگرد» و روستای «کشار» (سولقان تهران) و قریه «تجریش» (مقدم، ۱۳۳۷: ۱۶۶)، سرو روستای «فراغه» و «برقو» نمونه‌هایی از این درختان هستند. سرو روستای فراغه به حدی برای مردم ناحیه مقدس بوده که حتی با از بین رفتن درخت، مردم هنوز جای آن را مقدس می‌شمارند و به زیارت آن می‌روند و نذر و نیاز می‌کنند. تقدس درختان هنگامی افزایش می‌یابد که از سوی دین اسلام نیز تأییدی (صحیح یا جعلی) دریافت می‌شود؛ برای مثال از امام صادق علیه‌السلام نقل شده است که: «درختان میوه را قطع نکنید که خداوند بر سر شما عذاب فرو می‌ریزد» (کلینی، ۱۴۲۱ ه.ق. ج ۵: ۲۶۴). باورها و آیین‌های تقدس درخت در فرهنگ عامه ایرانیان بسیار است. مجموعه ای ارزشمند از این باورها در

کتاب باورهای عامیانه مردم ایران گردآوری شده است (در این مورد ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۹۶: ۵۷۰-۵۶۳). علاوه بر مدخل درخت، در جای جای این کتاب نیز به مواردی از باورهای عامیانه مرتبط با آن اشاره شده است؛ برای نمونه، تهدید نمایشی درخت (ذوالفقاری، ۱۳۹۵: ۵۶۵) و خواص میوه‌ها و نباتات برای زن آبستن (همان: ۲۴۱) و خواص چوب درختان در درمان بیماری‌های مردانه (همان: ۱۱۹) و خواص رازآمیز درخت انار (همان: ۱۱۳ تا ۱۱۸) و ارتباط حیوانات درختی با پدیده‌های جوی (همان: ۶۴) و جز آن. مجموعه این باورها را می‌توان در چند دسته کلی بررسی کرد:

بهشتی بودن درخت: در باور مردم برخی نواحی، بعضی از درختان از بهشت آمده‌اند. برای مثال در باور مردم لرستان و ایلام و کردستان و ممسنی، درخت بادام بهشتی است و عصای خضر و جاروی حضرت فاطمه از آن بوده است (شادابی، ۱۳۷۷: ۲۳۹) و حبیبی فهلیانی، (۱۳۷۱: ۴۶۵). در نواحی زیتون خیز ایران، مانند گیلان، لرستان و ایلام، نیز همین باور در مورد درخت زیتون وجود دارد (افشار سیستانی، ۱۳۶۶: ۱۵۸). مردم ایلام و لرستان درخت سدر را نیز بهشتی می‌دانند و معتقدند که تنها در گذرگاه‌ها، دره‌ها و بیابان‌هایی می‌روید که قدیسان از آنجا گذشته باشند (اسدیان و دیگران، ۱۳۵۸: ۲۳۴).

خدا، پادشاه یا سید بودن درخت: در برخی از نواحی ایران برخی از درختان را سید یا پادشاه درختان دیگر می‌دانند. برای مثال در آذربایجان، نهاوند و برخی نقاط دیگر، درخت توت را سید درختان می‌دانند. بر همین اساس فقط یک سید می‌تواند این کار را بکند و از چوب آن استفاده کند (افراسیاب‌پور، ۱۳۸۱: ۴۴۳). به همین دلیل درخت توت در بسیاری از نقاط ایران فروشی نیست (وفایی، ۱۳۷۸: ۲۸). در گیلان و دیلم نیز مردم از گذشتگان خود نقل می‌کنند که تا چندی پیش درخت سغ (آزاد) را خدا می‌دانسته‌اند و آن را می‌پرستیده‌اند و به همین دلیل امروزه نیز برای مردم گیلان بسیار مقدس است (پاینده، ۱۳۴۰: ۴۶۸).

کارکردهای جادویی درخت: تقدس درخت در مراحل بعدی و با گذشت زمان سبب می‌شود که برای برخی از درختان، کارکردهای جادویی و حتی پزشکی (از نوع عامیانه آن) ایجاد شود. برای مثال در باور مردم ایلام درخت نفوس با جان همه جانداران پیوند دارد. این درخت هر سال گل می‌دهد. هر گل از آن جاندار است و عمر آن گل به اندازه عمر آن جاندار است (افشار سیستانی، ۱۳۶۶: ۲۳۴). در غرب ایران، به‌ویژه نهاوند و لرستان اگر کودکی بیش از حد گریه کند، برای درمان او یک تکه از پارچه پیراهن او را به درخت زالزالک می‌بندند (افراسیاب‌پور، ۱۳۸۱: ۴۴۸). در بهاباد و فارس و برخی دیگر از نواحی ایران معتقدند اگر کسی از درخت توت پایین بیفتد به خر سبز تبدیل خواهد شد (موسوی،

۱۳۶۲: ۳۷ و رضوی بهابادی، ۱۳۸۲: ۴۶۶). در خراسان معتقدند اگر گاو دیوانه را به درخت شاه‌توت ببندند، آرام می‌گیرد. در گیلان و دیلم اگر در حیاط امامزاده‌ها درخت آزاد باشد، دست یا پای بیمار را به آن می‌بندند و به نیت شفا یک شب او را زیر آن درخت می‌خوابانند. در لرستان و ایلام و کرمانشان از درخت تاوی برای دفع چشم‌زخم استفاده می‌کنند. برای این کار تکه‌ای از چوب آن را به گردن حیوان یا انسان می‌بندند (لرستانی، ایلامی: ۲۳۴). در نواحی ترک‌نشین ایران همین اعتقاد نسبت به درخت داغدان وجود دارد. برگ و شاخه درخت انگور برای برکت بخشی در آیین‌های مشک‌زنی و آب‌کردن کره (تهیه روغن) در همدان، ملایر، ایلام و دیگر نواحی غرب ایران کاربرد دارد. در برخی از مناطق جنوبی و جنوب غربی ایران برای کناره‌های کهن‌سال خاصیت شفادهنگی قائل هستند و به آن دخیل می‌بندند. میان برخی از زردشتیان ایران رسم است که هنگامی که فرزند از مادر زاده می‌شود، پدر نهالی از درختان همیشه سبز می‌کارد و چون فرزندش از آن مراقبت می‌کند (آسموسن، ۱۳۴۸: ۱۳۳). در خراسان جنوبی دختران جوان به نوعی از درختان بنه (نوعی پسته و حشمتی) برای ازدواج و فرزند آوری دخیل می‌بندند و نذر می‌کنند. در تهران و شمیران مردم معتقدند که نباید در پای درخت سبز ادرار کرد؛ چون موجب نزول بلا و آسیب به شخص می‌شود (هدایت، ۱۳۷۹: ۸۲). طبق باورهای مردم خراسان هرکس در نزدیکی و زیر سایه درخت میوه‌دار با همسرش نزدیکی کند و صاحب فرزند شود، فرزندش خون‌خوار و آدمکش خواهد شد (شکورزاده، ۱۳۶۳: ۳۱۴).

کیفر آسیب رساندن به درخت: قطع کردن و یا حتی شکستن شاخه‌ای از برخی از درختان مانند توت، زالک، بادام کوهی، زیتون و برخی درختان دیگر در باور مردم برخی نواحی ایران سبب آسیب‌های جدی به فرد خطاکار یا فردی از خانواده او می‌شود؛ برای مثال در سوادکوه (مازندران) مردم اعتقاد دارند اگر کسی حتی یک شاخه خشکیده از درخت مقدس گودگز را قطع کند، محال است که سالم به خانه‌اش برسد. در شمیران، تهران، فارس و شیراز، قطع درخت جزء گناهان بزرگ (هدایت، ۱۳۷۹: ۱۰۵) و در بهبهان، گروس و بیجار موجب سیاه‌بختی (بهبهان: ۲۳۹۸) و در سیرجان سبب جوانمرگ شدن شخص (سیرجان: ۴۸۰) است. در سوادکوه، سروس‌ستان و گلباف معتقدند قطع درخت سبب مرگ فرزند خواهد شد (یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۹۹ و اسدی گوکی، ۱۳۷۹: ۲۹۰). اقوام بختیاری معتقدند اگر کسی شاخه‌ای از درخت سدر بشکند، صمغ این درخت (خون درخت) روی زمین می‌ریزد و بی‌شک یکی از نزدیکان آن شخص یا خود او خواهند مرد (خسروی، ۱۳۶۸: ۸۷۳). در تهران و نواحی اطراف آن معتقدند هر کس ریشه درخت انگور سبز را بکند، مرگ او قطعی است (هدایت، ۱۳۷۹: ۱۰۵). در بیرجند معتقدند اگر کسی شاخه‌ای از درخت توت بشکند، بی‌تردید همسر او خواهد مرد. در بندرعباس و نواحی جنوبی ایران معتقدند نباید به هیچ وجه درخت تهم (tahm) را از ریشه در آورد؛ چون دودمان چنین شخصی بر باد خواهد رفت.

تقدس درخت در زمان‌های خاص: برخی از باورهای عامه در مورد درختان به زمان‌های خاصی وابسته است. این زمان‌های خاص می‌تواند اعیاد یا سوگواری‌های مذهبی، جشن‌های غیرمذهبی، یک فصل خاص، ساعاتی از شبانه‌روز یا روز خاصی در هفته یا ماه باشد. در زیر به چند مورد از این باورها اشاره خواهیم کرد:

الف. اعیاد: به عقیده مردم کج‌ل میانه نباید در روزهای عید به درخت، داس و تبر زد. در برخی از نواحی اصفهان زنان در روز عید از درخت گل سرخ گل می‌چینند و در آب می‌خیسانند و به گورستان می‌روند و روی گور هر یک از خویشان خود، یک قاشق از این آب گل می‌ریزند. در تفت کرمان، زنان زردشتی در عید نوروز شاخه‌ای از سرو یا شمشاد یا مورد در دست می‌گیرند و تک تک و یا گروه‌گروه به خانه‌ها می‌روند و مراسم عید را به جای می‌آورند. ترکمن‌های ایران اعتقاد دارند که اگر در لحظه خاصی از شب چهارشنبه‌سوری، انسان آرزویی بکند، برآورده می‌شود (اعظمی راد، ۱۳۸۲: ۱۱۰).

ب. سوگواری مذهبی (عاشورا، اربعین، محرم) و غیرمذهبی (پرسه): در کاشمر برای بارور شدن درخت، در روز عاشورا حلیم و آبگوشت می‌پزند و در پای درخت می‌ریزند. در برخی نقاط ایران نیز از حلیم نذری روز اربعین به درخت نابارور می‌مالند و پای درخت می‌ریزند (خوشدل، ۱۳۷۷: ۳۱۹). در کلاردشت معتقدند اگر برنج‌های مانده روی سفره محرم را به تنه درخت بمانند، میوه آن زیاد می‌شود (صلاحی‌نژاد، ۱۳۷۷: ۱۱۷). در ساوه آب موجود در ظرف قربانی محرم را پای درخت می‌ریزند (سالاری، ۱۳۷۷: ۳۷۲). در تفت کرمان، شاخه مورد را در مراسم پرسه (تسلیم به بازماندگان فرد متوفی) بر سفره می‌گذارند.

ج. اول هر ماه: در گزارش‌ها آمده است که اهالی ابرقو اول هر ماه در اطراف سرو ابرقو جمع می‌شدند و ضمن مراسمی به خواندن سرود و رقص‌های دسته جمعی می‌پرداختند و نذورات خود را به مستمندان می‌دادند.

د. روزهای هفته

۱. چهارشنبه: به عقیده مردم فداغ لارستان قطع کردن درخت در روز چهارشنبه جزء گناهان بزرگ است (اقتداری، ۱۳۴۳: ۲۴۸۹). در گیلان معتقدند اگر فرزند اول خانواده در شب چهارشنبه‌سوری داسی بردارد و چند ضربه ضعیف به درختی بزند که میوه‌هایش آفت دارد، در سال بعد، آن درخت میوه سالم خواهد آورد (پاینده، ۱۳۴۰: ۲۳۰). در جیرفت معتقدند که شب چهارشنبه نباید زیر درخت ایستاد و یا حتی از زیر آن رد شد. بختیاری‌ها معتقدند که شب چهارشنبه نباید زیر درخت خوابید؛ چراکه انسان به مرضی دچار می‌شود (خسروی، ۱۳۶۸: ۱۲۹). ترکمن‌های ایران اعتقاد دارند که در شب چهارشنبه‌سوری، هنگامی که پاسی از شب گذشته، درختان خم شده و از چشمه آب می‌نوشند. اگر در همان لحظه انسان آرزویی بکند، برآورده می‌شود. اگر هم از آن چشمه آبی بردارد و به آب‌شخور چهارپایان بریزد و چهارپایان از آن آب بخورند، سال بعد بسیار بارور خواهند شد، چربی

شیر آن‌ها زیاد می‌شود و محصول روغن نیز افزایش می‌یابد (اعظمی راد، ۱۳۸۲: ۱۱۰). در محله امامزاده یحیای تهران چناری وجود دارد به نام «چنار سوخته» که مردم آن محلات معتقدند شفا دهنده سیاه سرفه محسوب می‌شود؛ به همین دلیل مادران در هر چهارشنبه کودکان بیمار خود را به آنجا می‌برند و آنان را وادار می‌کنند گرد آن درخت بچرخند. تکه‌ای از پارچه لباس خود را نیز به عنوان نیاز (دخیل) به آن می‌بندند.

۲. شب‌جمعه: در نواحی گیلان و دیلم شیره درخت آزاد حیاط امامزاده‌ها را در شب جمعه می‌گیرند و به صورت بیمار می‌مالند و پای درخت، شمع روشن می‌کنند و دخیل می‌بندند. هـ فصل‌ها

۱. بهار: در شیراز معتقدند اگر در بهار، نخستین شکوفه‌های نارنج را بچینند، درخت قهر می‌کند و دیگر میوه نمی‌دهد. در این شهر در آغاز بهار برای اینکه درخت نارنج رشد کند و میوه دهد، آن را عروس می‌کنند (خدیش، ۱۳۷۹: ۲۷). بدین ترتیب که قسمتی از آن را با چارقدی می‌پوشانند و شیرینی به آن قسمت می‌اندازند. سپس پای آن درخت، دنبه گوسفند کباب می‌کنند (ماسه، ۱۳۵۵: ۳۹۰). در فرهنگ ترکی به‌ویژه در دامغان و ایلات قاراپایخ زمان شکوفه دادن درختان سنجد (اواخر بهار) را همان زمانی می‌دانند که بخت بیوه‌زنان باز می‌شود و آن‌ها به خانه شوهر می‌روند (یگانه، بی‌تا: ۱۱۲).

۲. تابستان: در سوادکوه، در روز ۱۲ تیر ماه با تبر به درختی که میوه نمی‌دهد، حمله می‌کنند. سپس عده‌ای پادرمیانی می‌کنند و از طرف درخت قول می‌دهند که سال آینده میوه بدهد. آن‌ها معتقدند به این شیوه درخت تنبیه می‌شود (یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۹۸).

۳. زمستان: در خمین معتقدند در روز ۴۵ زمستان اگر روی یک درخت سنگ بگذارند، درخت علاوه بر اینکه بار خود را نگه می‌دارد، بار بیشتری نیز می‌آورد. و. اوقات شبانه‌روز

۱. شب: در بیجار و اطراف آن معتقدند که در شب نباید به درخت سنگ پرتاب کرد؛ چراکه ممکن است اجنه بالای درخت باشند و سنگ به آن‌ها بخورد (هاشم‌نیا، ۱۳۸۰: ۸۹). در تالش نیز معتقدند اگر کسی شب‌هنگام از زیر درخت گردو عبور می‌کند، باید یکی از برگ‌های آن را بچیند تا از گزند آل و پریان در امان ماند (عبدلی، ۱۳۶۹: ۱۶۴).

۲. صبح زود: در شاندرمن معتقدند اگر اول صبح چشم کسی به درخت گردو افتاد، باید با داس ضربه‌ای سخت به آن بزند؛ چراکه در غیر این صورت ممکن است برای وی اتفاقی ناگوار بیفتد.

تقدیم پیشکش و قربانی برای درخت: بعضی از قربانی‌ها، پیشکش‌ها و نذوراتی که تقدیم درخت می‌شود، زمان مشخصی ندارد و عمدتاً برای برآورده شدن نیازهای فردی یا جمعی و یا باروری درخت انجام می‌شود. این قربانی‌ها و پیشکش‌ها را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد:

۱. قربانی خونی (حیوانی): در برخی از نواحی ایران درختانی را که در پاییز شکوفه می‌دهند،

بدشگون می‌دانند؛ به همین دلیل در پای این درختان گوسفندی قربانی می‌کنند. در بافت یزد هنگام خشکسالی همه اهالی به صورت شراکتی گوسفندی خریده، به پای چنار قدیمی این ناحیه برده، آن را قربانی می‌کنند و سپس می‌پزند (دیگ جوشی) و معتقدند بدین طریق باران خواهد آمد. در برخی از نقاط ایران معتقدند اگر سگی را (به عنوان قربانی) بکشند و در پای درخت دفن کنند، درخت در سال بعد میوه‌های بزرگ‌تری می‌آورد (جمالی یزدی، ۱۳۴۶: ۱۲۶). در گیلان، مرغی را قربانی و زیر درختان میوه‌دار دفن می‌کنند و معتقدند این کار سبب میوه بیشتر و از بین رفتن سال‌آوری (میوه دادن یک‌سال در میان درخت) می‌شود (پاینده، ۱۳۴۰: ۲۶۷). در بسیاری از نواحی ترک‌نشین ایران و حتی قم، گوسفندان نذری را در پای درخت داغداغان (توغ، توغدان، تا، تاغوت، چوب نظر) قربانی می‌کنند. در کرمانشاه به درخت تاوی دخیل می‌بندند و برای درمان بیماری‌های خود برای آن قربانی می‌کنند. در لرستان و ایلام، همین عمل برای درخت زالکی انجام می‌شود که نزدیک امام‌زاده یا زیارتگاهی باشد (اسدیان و دیگران، ۱۳۵۸: ۲۳۴).

۲. پس‌مانده‌های مراسم شادی یا سوگواری: در حاشیه خلیج فارس و به‌ویژه میان عرب‌های این ناحیه مشهور است که جنایی را که برای آرایش عروس به کار رفته است، باید به درخت کنار مالید، در غیر این صورت عروس و داماد سیاه‌بخت می‌شوند (خلیج فارس: ۴۵۴). در برخی نقاط ایران از حلیم نذری روز اربعین یا روزی دیگر به درخت می‌مالند و پای درخت می‌ریزند (خوشدل، ۱۳۷۷: ۳۱۹). در کلاردشت برنج‌های مانده روی سفره محرم را به تنه درخت می‌مالند (صلاحی‌نژاد، ۱۳۷۷: ۱۱۷). در ساوه آب موجود در ظرف قربانی محرم را پای درخت می‌ریزند (سالاری، ۱۳۷۷: ۳۷۲).

۳. خوراکی: در گذشته هنگام بروز وبا در کرمان و بلوچستان، روغن بیدانجیر برای درخت کهور (kahur) (Prosopis) نذر می‌کرده‌اند. در بندرعباس هنگام بریدن شاخه‌ای از درخت تهم (tahm) هفت دانه ریگ و هفت هسته خرما را با مقداری قند و یا شیرینی و خرما به عنوان پیشکش وسط بوته این درخت می‌نهند و از درخت پوشش می‌خواهند و خطاب به آن می‌گویند: ای درخت! دست از ما، برکت از خدا، زنهار و صد زنهار! ما سر تو را خوردیم، تو سر ما را نخوری». در ابرقو زیر درخت پسته کهن سال آتش نذری می‌پزند. در خراسان اگر درختی شکوفه نیاورد یا شکوفه‌هایش بریزد، برای جلوگیری از نابارور شدن درخت، بلغور نذری می‌پزند و آن را به تنه درخت می‌مالند (شکورزاده، ۱۳۶۳: ۶۳۲). در کاشمر برای بارور شدن درخت حلیم و آبگوشت در پای درخت می‌ریزند.

۴. روشنایی: در ناحیه کلاردشت چالوس یک درخت ولیک (valik) (نوعی زالک) بر فراز قبرستان کهن الت (elet) قرار دارد که هر شب به عنوان نذر یک چراغ دستی زیر آن روشن می‌کنند. در ابرقو درخت پسته کهن سالی است که اهالی هر شب زیر آن شمع روشن می‌کنند.

۵. قربانی گیاهی: در برخی از نقاط ایران برگ کدو را آتش می‌زنند و خاکستر آن را در پای درخت ترنج می‌ریزند و معتقدند با این شیوه درخت بار بسیار می‌آورد.

۶. قربانی نامشخص: در میان اعراب خوزستان رسم بر این است که اگر در میانه راه سفر به درختی برمی‌خورند، آن را نشانه ممانعت از سفر می‌دانند و به همین دلیل چیزی برای درخت قربانی یا تقدیم درخت می‌کنند (پورکاظم، ۱۳۷۵: ۲۰۲).

بدشگونی درختان: در مقابل تقدسی که برخی از درختان در فرهنگ عامه مردم ایران دارند، بعضی از درختان نیز نامقدس و بدشگون شمرده می‌شوند. این بدشگون بودن به‌ویژه در مورد کاشتن بروز می‌یابد؛ چرا که در باور مردم ایران کاشتن برخی از درختان عوارضی ناگوار دارد. برای مثال کاشتن درخت خربزه در کرمان (صحت، ۱۳۵۰: ۱۹۲)، درخت ابریشم در برازجان، درخت سویوت و درخت یاسمن در تبریز، درخت سرو در کهنوج و بادرود، درخت کاج در بیرجند (رضایی، ۱۳۸۱: ۶۳۸)، درخت گردو در بیجار و گروس، درختانی که خار ندارند در حاشیه خلیج فارس، درخت گز در بوشهر، درخت خرزهره و نی در گلباف و درختانی که در سال دو بار شکوفه می‌دهند در تبریز بدشگون هستند و موجب افسردگی و کسالت، بیماری، کوتاهی عمر، آوارگی و حتی مرگ شخص درختکار می‌شود.

گاهی بیش از کاشتن درخت، اندازه آن در بدشگونی مؤثر است. در جنوب ایران، به‌ویژه بندرعباس، معتقدند اگر جوانی درخت جم بکارد، درخت که بزرگ شود و به اندازه جوان شود، مرگ او نیز فرامی‌رسد. مردم جزیره قشم همین اعتقاد را در مورد درخت سبار (تمر) دارند. در سیرجان معتقدند اگر درخت سرو از دیوار خانه بلندتر شود، صاحب خانه خواهد مرد. در قوچان نیز به جای کاشتن و اندازه درخت، پیوند زدن درختان میوه‌دار به درختان غیرمیوه را بسیار بدشگون می‌دانند.

انسان‌پنداری درخت: در بسیاری از مناطق ایران آیین‌ها و باورهای مختلفی وجود دارد که در آن درخت را نوعی جانور یا انسان می‌دانند. این تصور به‌ویژه در مورد درختان میوه‌دار، بسیار تقویت می‌شود. به همین دلیل در بسیاری از مناطق ایران نظیر لرستان، ایلام و دماوند این باور عامیانه وجود دارد که اگر درخت میوه را بترسانند، بیشتر میوه می‌دهد. به همین دلیل هنگامی که یک درخت، میوه نمی‌دهد یک نفر تبری می‌گیرد و چند ضربه به درخت می‌زند و آن را تهدید می‌کند که اگر میوه ندهی، تو را قطع می‌کنم. سابقه تهدید درخت در متون کهن نیز دیده می‌شود از جمله در نزهت‌نامه علایی «اگر درخت خرما بر نیارد یکی تبری بدست گیرد و چنان نماید که بخواهد فکندن و دیگری در ائ آئیزد و دستش بگیرد و گوید من پایندان او شدم و در پذیرفتم که سال دیگر بر بیارد و اگر نیارد آنگاه بیفکن سال دیگر بر بسیار آرد» (شهمردان بن ابی‌الخیر، ۱۳۶۲: ۲۱۴). به همین نکته در نیرنگستان صادق هدایت نیز اشاره شده است که

درخت میوه که بار ندهد دو نفر با بیل و تبر و تیشه می‌روند پای آن. یکی از آنها تشر می‌زند بدرخت و بلند می‌گوید این درخت را باید کند میوه نمی‌دهد. و پای درخت را بیل می‌زند، دیگری ضامن می‌شود جلو میاید و دست او را نگه می‌دارد و می‌گوید: ایندفعه را ببخش اگر سال دیگر میوه نداد آنوقت ببر. درخت می‌ترسد و

سال دیگر بار می‌دهد (هدایت، ۱۳۴۲: ۱۲۱).

در ارشادالزراعه ابونصر هروری نیز بدین موضوع اشاره شده است (هروری، ۱۳۹۶: ۱۶۷) در تبریز معتقدند اگر شاخه‌ای از درخت انگور سبز را قطع کنند، درخت گریه می‌کند. در سنگستان و بقیه نقاط خرماخیز ایران معتقدند قطع کردن درخت نخل مثل قتل یک انسان است (احمدی ری‌شهری، ۱۳۷۵: ۲۰۲).

نتیجه‌گیری

درخت در اساطیر ایران نقشی مهم و توت‌گونه دارد. در تاریخ نیز اجرای آیین‌های بسیاری به ایرانیان باستان نسبت داده شده که نشان می‌دهد آن‌ها درخت را محترم و مقدس می‌دانسته‌اند. گرچه پس از اسلام به دلیل غلبه مذهب توحیدی اسلام، در منابع رسمی به آیین‌های مربوط به درختان اشارات چندانی نشده است، اما این آیین‌ها و باورهای ایرانیان در فرهنگ عامیانه آنان حفظ شد و امتداد یافت. به همین دلیل است که در ایران کمتر دهستانی است که یک و یا چند اصله از درختان مقدس در آن نباشد. به دلیل تنوع جغرافیایی موجود در ایران، درختان مقدس در هر ناحیه متفاوت از نواحی دیگر است. مشهورترین درختان مقدس در باورهای عامیانه ایران عبارت‌اند از: سرو، چنار، نخل، پسته کوهی (بنه)، نفوس، توت، گردو، زالزالک، بادام کوهی، زیتون، گودگز، سدر، آزاد، تاوی، انگور و کاج. اغلب این درختان یا میوه‌دار هستند یا خواص دارویی دارند و به دلایل اقتصادی یا پزشکی در زندگی انسان‌ها نقشی حیاتی یافته‌اند. درختان اندکی نیز مانند کاج و سرو هستند که فقط به دلیل سبزی همیشگی یا قامت استوار و بلند، از دیرباز مورد توجه ادیان و مذاهب بوده‌اند؛ اما در نهایت، با توجه به اینکه این درختان دارای ویژگی‌های کم و بیش یکسانی هستند، باورهای عامیانه مربوط به آن‌ها را می‌توان در چند محور کلی بررسی نمود: ۱. بهشتی بودن درخت و به تبع آن تقدس ابزارهای ساخته شده از آن؛ ۲. خدا، پادشاه یا شید بودن درخت؛ ۳. عملکردهای جادویی درختان در درمان، حفظ جان انسان، دفع چشم‌زخم، باروری و برکت بخشیدن به شیر دام‌ها و مانند آن؛ ۴. کیفی‌های آسیب رساندن و قطع درختان که از بیماری و آوارگی آغاز و به فجایعی مانند مرگ شخص آسیب‌رسان یا خانواده او ختم می‌شود. ۵. تقدس درختان در زمان‌های مقدس؛ این زمان‌ها که به واسطه فرهنگ عامه یا مذهب مشخص می‌شوند، معمولاً شامل اعیاد مذهبی (تولد پیامبر اسلام و امامان و مانند آن)، اعیاد غیرمذهبی (عید نوروز، شب یلدا، چهارشنبه‌سوری)، سوگواری‌های مذهبی (وفات پیامبر اسلام، شهادت امامان، به‌ویژه تاسوعا و عاشورا)، یک فصل خاص (بهار، تابستان، زمستان)، ساعاتی از شبانه‌روز (صبح زود و شب)، یا روز خاصی در هفته (چهارشنبه، شب جمعه)، یا ماه (نخستین روز ماه) است. ۶. تقدیم پیشکش و قربانی به درخت که معمولاً با هدف برآورده شدن نیازهای فردی یا جمعی (مانند شفا یافتن، باریدن باران و مانند آن) و به صورت نذر انجام می‌شود یا برای باروری خود درخت و شامل موارد زیر است: قربانی خونی (گوسفند،

مرغ، سگ)؛ پس مانده‌های مراسم شادی یا سوگواری؛ خوراکی؛ روشنایی؛ قربانی گیاهی. ۷. بدشگونی درختان که نسبت به درختان مقدس بسیار کم است و بیشتر مربوط به کاشت درختچه‌های خرزهره، خار، نی، ابریشم، سویوت، یاسمن و خبرزه و در برخی مناطق سرو و کاج است؛ نکته جالب این است که اغلب این درختان، درختان بی‌ثمر هستند و با توجه به کمبود منابع آب در ایران این امر تا حد زیادی توجیه‌پذیر می‌نماید. ۸. انسان‌پنداری درخت.

کتابنامه

- آبادانی، فرهاد. (۱۳۴۵). «درخت آسوریک». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان. س ۲. تابستان و پاییز، ش ۲ و ۳. صص ۲۰۷-۲۱۱.
- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۸۳). شعر در ایران پیش از اسلام. تهران: طهوری
- احمدی ری شهری، عبدالحسین. (۱۳۷۵). سنگستان. نوید ش پراز.
- اذکایی، پرویز. (۱۳۸۶). «منشأ مناظره‌های ادبی (ایران باستان و میان‌رودان)». پژوهش‌های ادب عرفانی. ش ۱. بهار. صص: ۱۰-۱.
- اسدی طوسی. (۱۳۵۴). گرشاسپ‌نامه. به اهتمام حبیب یغمایی. تهران: کتابخانه طهوری.
- اسدی گوکی، محمدجواد. (۱۳۷۹). فرهنگ عامیانه گلکلاف. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.
- اسدیان خرم‌آبادی، محمد؛ جلان فرخی، محمدحسین؛ کیایی، منصور. (۱۳۵۸). باورها و دانسته‌ها در لرستان و ایلام. تهران: مرکز مردم‌شناسی ایران، وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- افراسیاب پور، علی‌اکبر. (۱۳۸۱). جغرافیای تاریخی نهاوند. قم: انتشارات زهیر.
- آسموسن، ج. پ. (۱۳۴۸). اصول عقاید و اعتقادات دیانت زردشتی، در دیانت زرتشتی. ترجمه فریدون وهمن. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- اعظمی‌راد، گنبد دردی. (۱۳۸۲). نگاهی به فرهنگ مادی و معنوی ترکمن‌ها. مشهد: ناشر مؤلف.
- اقتداری، احمد. (۱۳۴۳). فرهنگ لارستانی. تهران: فرهنگ ایران زمین.
- آموزگار، ژاله. (۱۳۸۳). تاریخ اساطیری ایران. تهران: سمت.
- آیدنلو، سجاد. (۱۳۷۸). «هوم در اوستا». نوشته‌های پهلوی و شاهنامه. کیهان فرهنگی. ش ۱۵۵. شهریور. صص ۶۷-۶۹.
- بیرلین، ج. ف. (۱۳۸۶). اسطوره‌های موازی. ترجمه عباس مخبر. تهران: مرکز.
- بیهقی، ابوالحسن علی بن زید. (۱۳۶۱). تاریخ بیهق. به کوشش احمد بهمنیار. تهران: کتابفروشی فروغی.
- پاینده، محمود. (۱۳۴۰). «معرفی کتاب آیین‌ها و باورداشت‌های گیل و دیلم». نشریه گیل‌وا. پور داوود، ابراهیم. (۱۳۴۳). اناهیتا. به کوشش مرتضی گرجی. تهران: امیرکبیر.
- پور ریاحی، مسعود. (۱۳۵۳). «پیرامون یک واژه از درخت آسوری». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز. ش ۱۱۱. پاییز. صص ۳۶۲-۳۶۹.
- پورکاظم، حاج‌کاظم. (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی قبایل عرب خوزستان. تهران: عامه.
- تفضلی، احمد. (۱۳۴۵). «دو واژه پارتی از درخت آسوری و برابر آن‌ها در فارسی». دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. ش ۴۵. آذر. صص ۱۳۸-۱۴۷.
- تفضلی، احمد. (۱۳۸۳). تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام. تهران: سخن.
- جاماسپ آسانا. (۱۳۸۲). متن‌های پهلوی. پژوهش سعید عریان. تهران: سازمان میراث فرهنگی.

- جان، صدقه و ترکی، محمدرضا. (۱۳۷۸). «درخت در اساطیر کهن». مجله شعر. ش ۲۶. صص ۱۴۰-۱۵۰.
- جعفری قریه‌علی، حمید. (۱۳۸۶). «هوم پشمین پوش یا گیاه زرین». مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز. د ۲۶. ش ۲. پیاپی ۵۱.
- جلالی نایینی، محمدرضا. (۱۳۷۲). گزیده سرودهای ریگ ودا. تهران. نشر نقره.
- جمالی‌یزدی، ابوبکر مطهر. (۱۳۴۶). فرخ‌نامه. به کوشش ایرج افشار. تهران: امیرکبیر.
- حبیبی فهلیانی، حسن. (۱۳۷۷). ممسنی در گذر تاریخ. شیراز: نوید شیراز.
- افشار سیستانی، ایرج. (۱۳۶۶). نگاهی به ایلام. تهران: نشر هنر.
- خدیش، حسین. (۱۳۷۹). فرهنگ مردم شیراز. شیراز: دانش‌نامه فارس.
- خسروی، عبدالعلی. (۱۳۶۸). فرهنگ بختیاری. تهران: فرهنگسرا.
- خوشدل، محمدرضا. (۱۳۷۷). ادبیات شفاهی روستا. تهران: خاتم.
- دوبوکور، مونیک. (۱۳۸۷). رمزهای زنده جان. ترجمه جلال ستاری. تهران: مرکز.
- دوشن گیمن، ژاک. (۱۳۸۳). آراء گوناگون درباره زردشت. ترجمه آرزو رسولی. نامه فرهنگستان. ضمیمه شماره ۱۶.
- ذبیحی، رحمان. (۱۳۹۶ الف). «جسمت و جو در سرچشمه‌ها و تحلیل بن مایه «درخت» در آثار ناصر خسرو». دو فصلنامه زبان و ادبیات فارسی. س ۲۵. ش ۸۲. بهار و تابستان. صص ۱۳۱-۱۱۵.
- ذبیحی، رحمان. (۱۳۹۶ ب). «باورها و آیین‌های عامیانه نباتی در نزهت نامه علایی». دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامیانه. س ۵. ش ۱۸. بهمن و اسفند. صص ۲۹-۴۶.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۵). باورهای عامیانه مردم ایران. تهران: چشمه.
- رضایی، جمال. (۱۳۸۱). بیرجندنامه. به اهتمام محمود رفیعی. تهران: هیرمند.
- رضوی هابادی، سید علی. (۱۳۸۲). فرهنگ مردم بهاباد. یزد: بهاباد.
- رضی، هاشم. (۱۳۸۱). دانشنامه ایران باستان. تهران: سخن.
- روح‌الامینی، محمود. (۱۳۷۹). «پژوهشی مردم‌شناختی در منظومه درخت آسوریک». ادب پهلوانی. محمدمهدی مؤذن جامی. تهران: قطره.
- زهر، آر. سی. (۱۳۸۴). طلوع و غروب زردشتی‌گری. ترجمه تیمور قادری. تهران: امیرکبیر.
- ساسانفر، آبتین. (۱۳۸۶). برگردان هفت هات از گات‌ها. تهران: علم.
- سالاری، عبدالله. (۱۳۷۷). فرهنگ مردم کوهپایه ساوه. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- سرکاراتی، بهمن. (۱۳۸۲). «گفتار درباره درخت آسوریک». نامه پژوهشگاه (ویژه ناصر خسرو). ش ۴.
- شادابی، سعید. (۱۳۷۷). فرهنگ مردم لرستان. لرستان: افلاک.
- شکورزاده، ابراهیم. (۱۳۶۳). عقاید و رسوم مردم خراسان. تهران: سروش.
- شهمردان بن ابی‌الخیر. (۱۳۶۲). نزهت نامه علایی. به تصحیح فرهنگ جهانپور. تهران:

- مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
شوالیه، ژان و گربران، آلن. (۱۳۸۲). فرهنگ نمادها. ترجمه و تحقیق سودابه فضاییلی. تهران: جیحون.
- صحت، محمود. (۱۳۵۰). تاریخ مفصل کرمان. کرمان: بی‌نا.
- صلاحی‌نژاد، علی. (۱۳۷۷). کلاردشت چون نقش رخ بهشت. تهران: لیتوگرافی کوه‌رنگ.
- عباسی، هوشنگ. (۱۳۸۰). «درخت در فرهنگ مردم گیلان». فرهنگ گیلان. س ۳. ش ۹ و ۱۰. صص ۶۵.
- عبدلی، علی. (۱۳۶۹). تاتها و تالشان. بی‌جا: مؤلف.
- عدلی، محمدرضا. (۱۳۸۷). «مفهوم قربانی (یجنه/ یسنه) در هند و ایران باستان». پژوهشنامه ادیان. ش ۴. پاییز و زمستان. صص ۱۰۱-۱۳۶.
- عریان، سعید. (۱۳۶۷ الف). «درخت آسوری». چیستا. ش ۵۲. آبان. صص ۱۶۶-۱۷۸.
- عریان، سعید. (۱۳۶۷ ب). «درخت آسوری ۲». چیستا. ش ۵۳ و ۵۴. آذر و دی. صص ۲۵۳-۲۶۷.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). شاهنامه. به تصحیح جلال خالقی مطلق. دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- فرنخ دادگی. (۱۳۶۹). بندهشن. گزارش مهرداد بهار. تهران: توس.
- فریوید، زیگموند. (۱۳۶۲). توتم و تابو. ترجمه باقر ایرج‌پور. تهران: آسیا.
- کریستین‌سن، آرتور. (۱۳۷۸). ایران در زمان ساسانیان. ترجمه رشید یاسمی. ویرایش حسن رضایی باغییدی. تهران: دنیای کتاب.
- کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق رازی. (۱۴۲۱ هـ.ق.). اصول کافی. ۶ جلد. ترجمه و شرح محمد باقر کمره‌ای. تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- گات‌ها. (۱۳۷۸). برگردان و گزارش ابراهیم پورداوود. تهران: اساطیر.
- گری، جان. (۱۳۷۸). اساطیر خاور نزدیک. ترجمه باجلان فرخی. تهران: اساطیر.
- گرنفون. (۱۳۸۴). بازگشت ده هزار یونانی. ترجمه حسینقلی سالور و مسعود سالور. تهران: اساطیر.
- ماسه، هانری. (۱۳۵۵). معتقدات و آداب ایرانی. ترجمه مهدی روشن‌ضمیر. تبریز: مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- ماهیار نوابی، یحیی. (۱۳۶۳). درخت آسوریک. تهران: فروهر.
- معین، محمد. (۱۳۵۵). مزدیسنا و ادب پارسی. ۲ جلد. تهران: دانشگاه تهران.
- مقدم، محسن. (۱۳۳۷). «مبانی اعتقادات عامه در ایران». مجله مردم‌شناسی. ش ۲. پاییز. صص ۱۶۶.
- سیاحت‌نامه فیثاغورث در ایران. (۱۳۶۳). ترجمه یوسف اعتصامی. تهران: دنیای کتاب.
- موسوی، سیدحسن. (۱۳۶۲). گوشه‌هایی از فرهنگ و آداب و رسوم مردم کوهمره نودان، جروق، سرخی فارس، توس. شیراز: نوید شیراز.
- ناس، جان بایر. (۱۳۸۳). تاریخ جامع ادیان. ترجمه علی اصغر حکمت. تهران: علمی و

فرهنگی.

هاشم‌نیا، محمود. (۱۳۸۰). فرهنگ مردم گروس (بیجار و حومه). بی‌جا: مؤلفین.
هدایت، صادق. (۱۳۷۹). فرهنگ عامیانه مردم ایران. به کوشش جهانگیر هدایت. تهران:
چشمه.

هدایت، صادق. (۱۳۴۲). نیرنگستان. تهران: امیرکبیر.
هرودوت (۱۳۸۷). تاریخ هرودوت. جرج راولینسن. علامعلی وحید مازندرانی. تهران: علمی
و فرهنگی.

هروی، قاسم بن یوسف ابونصری. (۱۳۹۶). ارشادالزراعه. به اهتمام محمد مشیری. تهران:
دانشگاه تهران.

هینلز، جان راسل. (۱۳۸۲). شناخت اساطیر ایران. ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی.
تهران: چشمه

ورمازرن، مارتین. (۱۳۸۷). آیین میترا. ترجمه بزرگ نادرزاده. تهران: چشمه
وزیدگی‌های زادسپرم. (۱۳۸۵). گزارنده محمدتقی راشد محصل. تهران: پژوهشگاه علوم
انسانی و مطالعات فرهنگی.

وفایی، زهره. (۱۳۷۸). سئامالار «آمد نیامدهای» رایج در مردم تبریز. تبریز: زینب.
یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۷۵). فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی. تهران:
پژوهشگاه علوم انسانی و سروش

یشت‌ها. (۱۳۷۷). گزارش ابراهیم پورداوود. تهران: اساطیر.
یگانه، عیسی. (بی‌تا). نگاهی به تاریخ و فرهنگ «ایل قارا‌پاچ». بی‌جا: مؤلف.
یوسفی، فریده. (۱۳۸۰). فرهنگ و آداب و رسوم سوادکوه. تهران: پژوهش‌های فرهنگی.

Alebrahim Dehkordi, Saba and Shahram Taghipoor and Hamid Rezaei (2015), A Study on
the Significance of Cypress, Plantain and Vine in Persian Culture, Art and Literature,
Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol 6 No 6
S6, December, pp.412-416.

Anklesaria, T.D. & B. T., (1908), *The Bundahishn*, Bombay.

Bartholomae, C. (1922). 'Zur Kenntnis der mitteliranschen Mundarten', II, Sb. HAW,
Heidellberg.

Dasgupta, S., (1997), *A History of Indian Philosophy*, Vol. 1, Delhi, Motilal Banarsidass.

Eggeling, Julius (1885), "Introduction", *The Sacred Books of the East, śatapatha.brāhmana*,
Vol. xxvi, Max Muller (ed.), Oxford.

Hadidi, Khalil and Parvaneh Adelzadeh and Ashraf Jabari (2012), Survey on The Status of
Cypress in Iran Myths, *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences, J.*

Appl. Environ. Biol. Sci., 2(9)475-479.

Henning, W. B. (1977). 'A Pahlavi Poem', *Acta Iranica VI* (selected papers), Leiden. pp. 349-357.

James, E. O. (1908), "Sacrifice", in *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Volume XI, Ed. James Hastings and others, New York, Charles Scribner's Sons.

Josephson, Jodith (1997), *The Pahlavi Translation Technique as Illustrated by Hom yasht*, UPPSALA.

Kanga, M., F., (1988), "Barsom", *Encyclopedia Iranica*, Ehsan Yarshater (ed.), Vol. III, Fasc. 8, pp. 825-827.

Macdonel, A., A. (1897), *Vedic Mythology*, Strassburg.

Radhakrishnan, S. (2008), *Indian Philosophy*, New Delhi, Oxford University press.

Rainey, Anson (1996), "sacrifice", *Encyclopedia Judaica*, Keter Pub., Jerusalem.

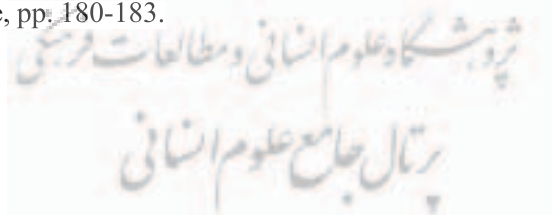
šatapatha.brāhmana , Eggeling, Julius (1885), "Introduction", *The Sacred Books of the East*, Vol. xxvi, Max Muller (ed.), Oxford.

Smith, Jonathan (1986), "Ages of the World", *Encyclopedia of Religion*, Mircea Eliad (ed.), New York, Macmillan.

Tafazzoli, Ahmad. (1996). 'Drakht ī Āsūrīg', *Encyclopedia Iranica*, vol. VII, Cošta Mesa, California, 547-9.

Windischman, F., H., H. (1846), "Ueber den Somacultus der Arier" in *Abhandlungen der münchener Akademie*.

Zamani Alavijeh, Ali (2012), "Manifestation of Plant, Tree and Human in Asian Mythology", *International Conference on Humanity, History and Society IPEDR vol.34*, IACSIT Press, Singapore, pp. 180-183.

پروپوزیشن کاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی